

Kritiska seminarier, 1967–1971

Alexander Ekelund & Martin Gustavsson

Vi inom studentvänstern ”respekterade våra akademiska lärare”, skrev den i dag konservativa debattören och professorn Svante Nordin i en recension av Kim Salomon och Göran Blomqvists antologi *Det röda Lund* i *Svenska Dagbladet* den 15/6 1998. ”Ofta tyckte vi om dem som personer”, fortsatte Nordin.

Men vi föreställde oss aldrig att vi skulle kunna lära oss särskilt mycket av dem. Vi var övertygade om att frontlinjen i den internationella forskningen gick hos de författare vi läste (Jean-Paul Sartre, Simon de Beauvoir, Louis Althusser, Michel Foucault, Jürgen Habermas) – inte hos dem som var våra lärares auktoriteter eller som stod på kurslistorna. För att verkligen lära oss något vände vi oss till våra generationskamrater, organiserade våra egna seminarier, diskuterade på vårt eget sätt med problemställningar och terminologi som ingenting hade att göra med undervisningens eller kurslitteraturens. På det sättet levde vi en sorts kollektiv intellektuell arrogans. Individuell arrogans isolerar sin bärare och gör honom till misantrop. Kollektiv arrogans lyckliggör. Illusionen att ha rätt och att ha rätt tillsammans med andra i grupp är en ovanligt kraftig drog (ej utan vanebildande effekt).¹

I den här texten lyfter vi fram de så kallade kritiska seminarierna, mötesplatser i närheten av universitetsmiljöer men utanför de ordinarie kursplanerna organiserade av informella institutionsgrupper, som fungerade som många 68:ors egentliga universitet. Seminarierna var en typ av bildningsprojekt som skedde sida vid sida med självorganiserad studieverksamhet i miljöer utanför universiteten, inom vänstergupper, den antiimperialistiska rörelsen, den feministiska rörelsen etc. Efter ett avstamp i det internationella

forskningsläget – där vi konstaterar att det finns förvånansvärt lite forskning om den här typen av kritiska seminarier i universitetsnära miljöer – och en presentation av grupper som var särdeles drivande i tillkomsten av kritiska seminarier försöker vi ringa in fenomenet i Sverige: när etablerades seminarierna, hur många var i gång och i vilka universitetsmiljöer hade de sitt centrum? Vi ger därefter några fylligare exempel på hur institutionsgrupper inom ämnet litteraturvetenskap bedrev kritisk seminarieverksamhet på olika håll i Sverige, och avslutar med summering samt en rad om hur vi kan arbeta vidare med studien, som är långt ifrån fullbordad. Detta skall ses som en rapport från forskningsverkstaden.

Informella självorganiserade miljöer

Studentrevoltens explosiva skeenden, som gatustrider och universitetsockupationer, där kårhusockupationen vid Stockholms universitet utgör det mest symboltyngda svenska exemplet, har genomlysts i en rad olika sammanhang. Den mer vardagliga kritiska verksamheten under perioden här däremot knappt skildrats alls. Gerd-Rainer Horn, brittisk samtidshistoriker, noterar i sitt översiktsverk *The Spirit of '68* från 2007 att det än så länge helt saknas seriösa studier om studenternas ansatser att organisera alternativ utbildning. Såväl djuplodande studier på nationell botten som jämförande studier med transnationella perspektiv lyser med sin frånvaro. Detta trots att det troligen var denna basverksamhet som gav allra störst bestående avtryck i det akademiska landskapet:

possibly the most central challenge to the smooth functioning and continuation of university business as usual were not the physical occupations of university buildings and property. Instead, the most subversive undertakings by student activists from Berkeley to Berlin were various parallel efforts to construct blueprints for alternative modes of university education. Not content to physically challenge traditionalists on university campuses, radical student activists began to develop alternative curricula for

¹ Svante Nordin, ”Den (o)roliga tiden i Lund med röda stollar och pansarfordon”, i *Svenska Dagbladet*, 15/6 1998. Jämför Margot Bengtsson, ”Det politiska är personligt”, i Kim Salomon & Göran Blomqvist (red.), *Det röda Lund. Berättelser om 1968 och studentrevolten*, Historiska media, Lund, 1998, s. 67.

a non-alienated future society. And, in due time, these utopian plans began to take on concrete shape. In a number of locations, efforts to translate such strivings into concrete reality were crowned by limited and temporary success.²

I november 1967 samlades ett par tusen studenter på Freie Universität i Västberlin och tog beslut om att upprätta ett ”kritiskt universitet”, ett samlingsnamn på ansträngningar som manifesterade sig i form av särskilda studiegrupper, arbetsgrupper, kritiska seminarier med mera. Studenterna var bland annat missnöjda med den ”reaktionära” högskolereformen i Tyskland 1964–1965 som, berättade studentledaren Rudi Dutschke under ett Sverigebesök i mars 1968, höll på att förvandla universiteten till fabriker och studenterna till fackidioter eftersom reformen syftade till att effektivisera det kapitalistiska systemet istället för universitetsstudierna. Dutschke såg stora likheter mellan den tyska utbildningsreformen och den svenska UKAS-reformen (mer om den nedan). I båda fallen försökte statsapparaten möta storfinansens behov av tekniskt och ekonomiskt utbildad arbetskraft, med förödande konsekvenser för fria studier och kritisk reflektion. I Västtyskland började ett trettiotal arbetsgrupper arbeta med att själva organisera sina studier under senhösten 1967.³ Det inspirerade svenska studenter. ”I Stockholm arbetar sedan en kort tid tillbaka en arbetsgrupp för att ta fram ett socialistiskt oppositionsuniversitet av Berlinmodell”, berättade Stockholms universitets kårtidning *Gaudeamus* på senkvintern 1968.⁴ Men redan tidigare än så hade självorganiserade studiegrupper etablerats. I Sverige var Unga Filosofer först ut – redan 1965 – med att starta upp och samordna den här typen av kritisk seminarieverksamhet. I en andra våg – från 1968 – utmärker sig också Studerande för ett demokratiskt samhälle (i Uppsala, Göteborg och Lund) som den starkast pådrivande kraften.

Unga Filosofer – som ursprungligen kallade sig Studenter i praktisk filosofi – växte fram ur licentiaten och filosofiläraren Åke Löfgrens postseminarier

1965.⁵ Relationen mellan rika och fattiga länder, och USA:s krig i Vietnam, var centrala frågor för gruppen i formeringsfasen. År 1968 startade Unga Filosofer två tidskrifter, *Kommentar* och *Häftet för Kritiska Studier*, som båda fick stort inflytande på opinionsbildningen i radikala studentkretsar. Den senare tidskriften tillkom i anslutning till verksamheten med lokala institutionsgrupper i olika ämnen på Stockholms universitet – så kallade ”institutionsgrupper för samhällsmedveten forskning” – som också växte fram i anknytning till Unga Filosofers verksamhet. Vid sidan av tidigt formerade institutionsgrupper i filosofi (våren 1967) och pedagogik (december 1967) arbetade nystartade grupper inom nationalekonomi, litteraturhistoria, juridik och etnografi i Stockholm under våren 1968.⁶

I Lund var Studerande för ett demokratiskt samhälle (SDS), en internationell enhetsfrontsrörelse som samlade studenter från olika radikala grupper, drivande bakom bildande av institutionsgrupper och kritiska seminarier.⁷ Utvecklingen av den verksamheten verkar ha varit något senare i Lund än i Stockholm, men, som vi kommer visa, mer intensiv. Kretsar kring SDS i Lund bildade ett par institutionsgrupper först under

⁵ Självorganisering, som var ett nyckelord i de västtyska kritiska universiteten, var centralt för filosoferna kring Åke Löfgren. ”Ingen skulle kunna lämna över ansvaret till någon styrelse eller arbetsgrupp. De hade heller inte någon medlemsavgift. Vem som helst kunde bli medlem genom att delta i arbetet. Så småningom var gruppen tvungen att skaffa sig ett postgirokonto för att hantera de likvida medlen. Då skapades den ekonomiska stödföreningen ’Unga Filosofer’. Det namnet blev efter hand vedertaget som en beteckning på gruppen som sådan.” Josefsson, *op.cit.*, 1996, s. 125.

⁶ Josefsson, *op.cit.*, 1996, s. 124-128, 266; Osign., Ledare, i *Gaudeamus*, nr 7, 1968, s. 1; Roger Fjellström, Ledare, i *Häftet för Kritiska Studier*, nr 1-2, 1968, s. 2; Roger Fjellström, ”Rapport om institutionsgrupper för samhällsmedveten forskning i Stockholm”, i *Häftet för Kritiska Studier*, nr 1-2, 1968, s. 60. Uppgifter om antalet tidiga institutionsgrupper i Stockholm, och när de startade, varierar i litteraturen. ”Sommaren 1968 fanns endast en grupp”, skriver Josefsson, *op.cit.*, 1996, s. 134), ”nämligen i statskunskap. Med i denna var bl.a. de studenter som stod bakom revolten på statskunskapen”, som inträffade i mitten av maj 1968. Liknande uppgifter finns i den osignerade artikeln ”Kårhusockupationen fortsätter i 27-majrörelsen. Smågrupper jobbar på institutionerna”, i *Gaudeamus*, nr 11, 1968, s. 5: ”En institutionsgrupp finns hittills bara i statskunskap. Med i den finns bl a de studenter som i våras revolterade mot den väst-indoktrinerade kurslitteraturen och debattstryppande lärare”. Men enligt uppgifterna i *Häftet för Kritiska Studier* (nr 1-2, 1968, s. 60) verkar alltså institutionsgruppen i Statskunskap ha varit den sjunde gruppen som bildades i Stockholm (institutionsgruppen i sociologi ser ut att ha blivit den åttonde).

⁷ Josefsson, *op.cit.*, 1996, s. 22ff, 266f. I Lund var det enligt Josefsson Socialdemokratiska studentklubben och Clarté som tog initiativet till bildandet av SDS. Se Josefsson, *op.cit.*, 1996, s. 75. Bland centrala SDS-paroller märks ”Bekämpa kärbyråkratin”, ”Stoppa UKAS i alla dess former”, ”Mot ’Näringslivets’ styrning av forskning och undervisning”, ”För solidaritet med de förtryckta folkens befrielsekamp mot all form av imperialism”. Se *Aktion*, nr 1, 1969.

² Gerd-Rainer Horn, *The spirit of '68. Rebellion in Western Europe and North America, 1956–1976*, Oxford University Press, Oxford, 2007, s. 197f.

³ Sven-Olof Josefsson, *Året var 1968. Universitetskris och studentrevolt i Stockholm och Lund*, Göteborgs universitet, Göteborg, 1996, s. 49, 123, 264f; Osign., ”Rudi från Västberlin: Parlamentet meningslöst, studenterna ingen elit”, i *Gaudeamus*, nr 6, 1968, s. 14.

⁴ Osign., ”Nu ska studenterna ta forskningen i egna händer”, i *Gaudeamus*, nr 7, 1968, s. 1.

sommaren 1968.⁸ En ”arbetsgrupp för ett kritiskt universitet efter internationella förebilder”, som liknade den grupp som varit verksam under våren i Stockholm, blev vidare verksam under hösten i Lund, då SDS också började organisera kritiska seminarier vid några institutioner.⁹ Institutionsgrupperna och deras verksamhet var dock, enligt historikern Sven-Olof Josefsson, ”mycket löst knutna” till SDS-rörelsen. Rörelsens ambition var att samordna och inspirera till startandet av institutionsgrupper, inte att styra verksamheten. Självorganisering var en central princip, och det *allmänna mötet* det högsta beslutande organet.¹⁰ Samma självorganiserande principer blev för övrigt vägledande när radikala studenter i Stockholm försökte bygga upp en rörelse som liknade de SDS-rörelser som hade växt fram i Uppsala och Göteborg under våren 1968, och alltså i Lund under sommaren 1968: den så kallade 27-majrörelsen i Stockholm, som bildades i Kårhusockupationens kölvatten, strävade också efter att samordna och inspirera till startandet av institutionsgrupper, ofta genom att utse kontaktmän på institutionerna.¹¹

Bakgrunden till att institutionsgrupper bildades var ett missnöje dels med den befintliga etablerade undervisningen, en generell målsättning för samtliga grupper var att påverka ämnet genom att bland annat försöka ändra kurslitteratur¹², dels med den framtida undervisning man beförde skulle komma ”när UKAS drabbar oss”¹³. Några ord behöver sägas om den soci-

aldemokratiska statens reformförslag UKAS, som var en central stridsfråga för den svenska studentrörelsen.¹⁴ Förslaget från *Universitetskanslersämbetets arbetsgrupp för fasta studiegångar m.m.* (UKAS) gick i korthet ut på att öka genomströmningen och effektivisera utbildningarna vid de filosofiska fakulteterna genom att ersätta de fria studierna där med bundna studiegångar (vilket i praktiken var det samma som utbildningslinjer). De radikala studentgrupperna jämförde åtgärderna för ökad genomströmningshastighet med industrins löpande band, ”tidsstuderade utbildningsfabriker”.¹⁵ Den första svenska sektionen av SDS bildades i februari 1968 i Uppsala under det UKAS-kritiska stridsropet ”Nej till näringslivets utbildningsfabrik”.¹⁶ 27-majrörelsen, enhetsfrontsrörelsen som uppstod den sista dagen på kårhusockupationen i Stockholm 1968, sköt av en liknande salva i sitt grunddokument: ”Stoppa UKAS!”, detta storfinansens och statsbyråkraternas försök att skapa ”strömlinjeformade produktionsredskap”.¹⁷ Det är också mot denna bakgrund många kritiska seminarier skall betraktas, bland dessa det som startade hösten 1968 vid den litteraturvetenskapliga institutionen i Göteborg:

När universitetsutbildningen effektiviseras och ”genomströmningshastigheten” ökas sker det i samhällsanpassningens namn. UKAS är ett försök att åstadkomma en sådan strukturrationalisering av den postgymnasiala utbildningen. Denna utveckling får naturligtvis också ideologiska konsekvenser. Att hävda att universitet måste anpassas till samhället betyder bl.a. att utrymmet för systemkritik kommer att minska. Den ideologikritik och de vetenskapliga alternativ alltfler studerande känner behov av måste

⁸ Josefsson, *op.cit.*, 1996, s. 193ff, 223. Institutionsgruppen i Sociologi bildades tidigt, redan ”i slutet av vårterminen 1968” enligt Josefsson (*op.cit.*, 1996, s. 215), ”i början av sommaren 1968” enligt Daniel Fleming & Kjell Nilsson, ”Studentinflytande – en historisk återblick”, i Kjell E. Eriksson (red.), *Årsbok. 1996. Från seminarium till storinstitution. Sociologi i Lund 1947–1997*, Sociologiska institutionen, Lunds universitet, Lund, 1997, s. 29. Det ser ut som att både institutionsgruppen i Sociologi och SDS i Lund är sprungna ur den radikala mötesaktivitet som pågick parallellt med Lunds universitets 300-årsjubileum den 11-13 juni 1968. Vid sidan av ett officiellt symposium för *Vetenskap och politik* bildades diskussions- och arbetsgrupper som förslog att bland annat studentgrupper på institutionsnivå skulle bildas. Så verkar alltså ha blivit fallet i början av sommaren 1968 på den Sociologiska institutionen. Se Fleming & Nilsson, *op.cit.*, 1997, s. 29. Där bildades också ett kritiskt seminarium något senare, i början av oktober samma år. Se *Häftet för Kritiska Studier*, nr 4, 1968, s. 62. De tidiga institutionsgruppernas seminarier ”blev en del av SDS’ verksamhet när partiet började ta form sommaren 1968” och växa fram under hösten. Se Josefsson, *op.cit.*, 1996, s. 195, 223, 266.

⁹ Josefsson, *op.cit.*, 1996, s. 195, 266.

¹⁰ *Ibid.*, s. 194, 214ff, 238.

¹¹ *Ibid.*, s. 132ff, 238.

¹² Roger Fjellström, ”Rapport om institutionsgrupper för samhällsmedveten forskning i Stockholm”, i *Häftet för kritiska studier*, nr 1-2, 1968, s. 60.

¹³ John Arrias, ”Institutionsgruppen i litteraturhistoria i Göteborg”, i *Häftet för kritiska studier*, nr 6, 1969, s. 52.

¹⁴ Den här artikeln har ingen ambition att kartlägga det samlade organiserade motståndet mot utbildningsreformerna, men eftersom det utgör en viktig kontext för de kritiska seminarierna behandlas det likväl kort.

¹⁵ Högskoleverket, Rapport 2006:3 R, Högre utbildning och forskning 1945–2005 – en översikt, Högskoleverket, Stockholm, 2006, s. 10; Josefsson, *op.cit.*, 1996, s. 76, 274. Citat från förordet till *Klartext. Marxistisk litteraturkritik*, 1. uppl., utgiven av Kritiska seminarier vid Litteraturvetenskapliga institutionen i Göteborg, Författarförlaget, Göteborg, 1972, s. 5.

¹⁶ Torbjörn Säfve, *Rebellerna i Sverige. Dokumentation, kritik, vision*, Författarförlaget, Göteborg, 1971, s. 15.

¹⁷ *Manifest av den 27 maj 1968* citerad ur Josefsson, *op.cit.*, 1996, s. 128. Bakom 27-majrörelsen fanns till en början Clarté, Kommunistiska Förbundet Marxist-leninisterna (KFml) och Vänsterns studentklubb som var Vänsterns ungdomsförbunds universitetssektion (VSK/VUF). Josefsson, *op.cit.*, 1996, s. 275.

därför arbetas fram utanför de av UKAS-anpassade institutionerna.¹⁸

Två svårförenliga universitetsideal stod emot varandra. Studentvänstern (och universitetslärarna) stred för idén om det autonoma universitetet, som skulle vara oberoende av statsmakterna och näringslivet beträffande mål, organisation och verksamhetens utformning.¹⁹ Regeringen, utbildningsbyråkratin och representanter från de stora fackliga organisationerna och företagen slogs för ett universitet som skulle vara integrerat i det totala utbildningssystemet, en instans för kvalificerad yrkesutbildning på den eftergymnasiala nivån. De kraftiga protesterna från högskolevärlden gjorde att förslaget sköts upp ett år, och genomfördes i modifierad form (som PUKAS) år 1969.²⁰

Det var slutligen inte bara kampen om makten över institutionerna, och kampen mot UKAS, som fick radikala studenter att organisera egna studiegrupper. Bristen på behöriga lärare och undervisningslokaler under utbildningsexplosionen utgjorde därtill ett bakomliggande tryck. ”Självorganiserade studiegrupper av studenter blev en nödvändighet, eftersom lärarna var för få”, menar i alla fall Margot Bengtsson, som var aktiv i SDS och i seminariegruppen för radikala psykologer åren kring 1968.²¹

... som satt få skriftliga spår

Hur beforskar historiker bäst sociala rörelser med lös och decentraliserad organisationsstruktur? Här handlar det om informella grupper med direktdemokratiska ideal och en aktiv misstro mot all sådan ”organisatorisk överbyggnad i form av styrelse, formellt ledarskap och ombudsmannasystem” som brukar lämna skriftliga spår efter sig i de historiska arkiven.²² Grupperna samlade visserligen yngre radikala lärare men framförallt mer tillfälliga gäster i högskolelandskapet, studenter på 2- och 3-betygsnivån som var på genomfartsresa vid universitetet²³, och levde därtill sanno-

likt med mindre krav på sig att arkivera eventuellt skriftligt material som verksamheten producerade än vad mer formella organisationer brukar leva med. Att materialet från seminarierna har kasserats verkar enligt våra efterforskningar vara ganska vanligt. ”När vi, min man och jag, flyttade inom Lund för ett tag sedan”, skrev till exempel Margot Bengtsson i en tillbakablick år 1998, ”slängde jag två stora pärmar fyllda med protokoll och arbetsuppgifter från seminariegruppen för radikala psykologer från, tror jag, 1967 och några år framåt”.²⁴ Vi har försökt ringa in de informella gruppernas kritiska seminarier genom att arbeta i två steg: först har vi granskat vänstertidskrifter och kårtidningar under perioden 1967–1971, forum som rapporterade om aktiviteter i och omkring universitetet, sedan har vi försökt att spåra upp och intervjua kontaktpersoner till de institutionsgrupper som tagits upp i tidningarna. Av de 106 institutionsgrupper vi i skrivande stund har identifierat har vi fått kontakt med och börjat intervjua 12 före detta aktiva personer.²⁵

Vid sidan av studentkårens tidningar i Stockholm, Lund, Uppsala och Göteborg baseras undersökningen på ett drygt tiotal centrala vänstertidskrifter under perioden (se sammanställningen i tabell 1). Mest användbara i sammanhanget har publikationer varit som de ovannämnda drivande grupperna Unga Filosofer och SDS gav ut. Att *Häftena för kritiska studier* har utgjort den främsta källan för dokumentation av studenternas organisering vid institutionerna, och seminarieverksamheten kring institutionerna, överraskar knappast då tidskriften hade en uttalad ambition att fungera som organ för ”en framväxande, radikal student- och forskargeneration som kräver ett nytt vetenskapligt och socialt klimat, samtidigt som den för en dialog med det etablerade universitetet”.²⁶ Under sextioalets slut publicerades regelbundet rapporter från verksamma institutionsgrupper och seminarier. Med undantag av sporadiska rapporter så tycks

¹⁸ Baksidestext till *Klartext.*, *op.cit.*, 1972. Vår kursivering. Jämför *Fickadvokaten. Del 1, I kontakt med polis och domstol*, Institutionsgruppen Socialistiska jurister i Lund, Lund, 1972, s. 4.

¹⁹ Sten Lindroth, *Uppsala universitet 1477–1977*, Uppsala universitet, Uppsala, 1976, s. 233f.

²⁰ Josefsson, *op.cit.*, 1996, s. 72, 77ff, 86f, 274.

²¹ Bengtsson, *op.cit.*, 1998, s. 66. Jämför Josefsson, *op.cit.*, 1996, s. 120f.

²² Josefsson, *op.cit.*, 1996, s. 280. Jämför Kim Salomon, *Rebeller i takt med tiden: FNL-rörelsen och 60-talets politiska ritualer*, Rabén Prisma, Stockholm, 1996, s. 17f.

²³ Även allmänheten var välkommen: vi välkomnar ”alla intresserade”, meddelade t.ex. Institutionsgruppen för Antropologi. ”Rapport om institutionsgrupper för samhällsmedveten forskning i Stockholm”, i *Häftena för kritiska studier*, nr 1-2 1968, s. 61.

²⁴ Bengtsson, *op.cit.*, 1998, s. 68. Jämför dock Lars Ekdahl, ”Att konstruera en vänster”, i *Häftena för Kritiska Studier*, nr 3, 1997, s. 48, sammanställning av möjliga källmaterial efter radikala studentorganisationer som finns hos Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek i Stockholm.

²⁵ Tolv personer som under undersökningsperioden var drivande för institutionsgrupperna i Arkitektur (Kerstin Thörn i Lund), Ekonomisk historia (Lennart Schön i Lund), Litteraturvetenskap (Birgitta Holm i Stockholm, Tomas Forser i Göteborg, Jan-Erik Pettersson i Lund), Klassiska språk (Jesper Svenbro i Lund), Nationalekonomi (Jan Otto Andersson i Stockholm och Anders Sannerstedt i Lund), Praktisk filosofi (Roger Fjällström och Åke Löfgren i Stockholm), Psykologi (Stefan Jern i Lund) och Slaviska språk (Hans Magnusson i Lund).

²⁶ Roger Fjällström, Ledare, i *Häftena för kritiska studier*, nr 1-2, 1968, s. 2.

verksamheten, eller åtminstone intresset av att lyfta fram denna verksamhet i tidskriften, ha klingat av i början på 1970-talet.²⁷

Tabell 1. Sammanställning av undersökta kårtidningar och vänstertidskrifter

Tidningar och tidskrifter	År
Kårtidningar	
<i>Ergo</i> (Uppsala universitet)	1967–1971
<i>Gaudeamus</i> (Stockholms universitet)	1968–1971
<i>Göteborgske spionen</i> (Göteborgs universitet)	1967–1971
<i>Lundagård</i> (Lunds universitet)	1967–1971
Vänstertidskrifter	
<i>Aktion</i>	1969–1970
<i>Brand</i>	1965–1967
<i>Clarté</i>	1965–1971
<i>Häftena för kritiska studier</i>	1968–1975
<i>Kommentar</i>	1968–1971
<i>Kvinnobulletinen</i>	1971–1973
<i>Marxistiskt Forum</i>	1965–1970
<i>Organ – Göteborgar'n</i>	1969–1970
<i>SDS-Bulletinen</i>	1968
<i>SDS-information</i>	1968–1970
<i>Socialistisk debatt</i>	1967–1968, 1971
<i>27-maj Bulletinen</i>	1968
<i>Zenit</i>	1965–1973

Vid sidan av *Häftena för kritiska studier*, som vi undersökt ända fram till 1975, har publikationer som SDS gav ut utgjort de viktigaste tryckta källorna för att ringa in informella institutionsgrupper och deras kritiska seminarier. Sammanslutningens lokalorganisationer gav ut *SDS-Bulletinen* i Uppsala 1968, *SDS-Information* i Göteborg 1968–1970²⁸ och *Aktion* i Lund 1969–1970. I *27-maj Bulletinen*, som ”27-maj rörelsen” i Stockholm gav ut 1968–1970, kunde man framför allt läsa om kampen mot de förestående utbildningspolitiska reformerna, men i enstaka fall rapporterades det även om institutionsgrupper som drivit frågor om utbildningens innehåll, kritiserat litteraturlistor och så vidare.²⁹ Eftersom SDS-rörelsen i stort sett upphörde att existera redan 1970 – i såväl USA, Västtyskland som Sverige³⁰ – stod det sena 60-talet av

²⁷ Rapporter från Studentgruppen i marxistisk konstvetenskap i Lund, och studenter i litteraturvetenskap i Göteborg 1972, samt en rapport från ”International Movement of Radical Anthropologists” vid Socialantropologiska institutionen vid Stockholms universitet 1975, utgör undantag i sammanhanget.

²⁸ SDS-tidningen i Göteborg kom ut med olika namn: *SDS-Information*, *Nya SDS-Information*, *Tredje SDS-Information* och *Extra SDS-Information*.

²⁹ Vi har inte haft tillgång till *27-maj Bulletinen* 1969 och 1970, och kan därmed ha missat några institutionsgrupper i Stockholm dessa år.

³⁰ Josefsson, *op.cit.*, 1996, s. 267.

naturliga skäl i centrum för rapporteringen i dessa publikationer. Tidskriftsgenomgången sammantagen visar dock på en tydlig koncentration av initiativ att starta upp kritiska seminarier under 1968–1969 och en avtagande verksamhet under 1970–1971. Det finns inte heller några tecken på att nya vågor av seminarier skulle ha sköljt in över institutionerna längre fram på 1970-talet. Någon systematisk undersökning har dock inte genomförts för perioden efter 1971.

SDS försök att bygga upp informella institutionsorganisationer följde samma mönster på de olika universitetsorterna. Först utsåg aktivisterna kontaktmän, därefter bildades om möjligt en institutionsgrupp som sedan kunde organisera studiegrupper och kritiska seminarier. En central tanke var, minns Hans Magnusson som var aktiv i en grupp inom Slaviska språk i Lund,

att ”kampen” skulle föras ute på institutionerna, och till den ändan skulle det bildas institutionsgrupper. Jag vill minnas att det skedde så att man vände sig till folk som varit närvarande på något stormöte och som då läste ett visst ämne, i mitt fall slaviska språk. Men eftersom situationen på vår institution var ganska auktoritär, med professorn som examinator på högre nivåer, var det väl inte många som ville sticka ut hakan – det var lättare på de stora institutionerna, som Sociologen och liknande.³¹

I den följande redogörelsen försöker vi hålla isär ansatser att bygga upp institutionsgrupper som ledde till verksamhet som vi har kunnat dokumentera från ansträngningar där vi inte funnit andra belägg än att det har utsetts en kontaktperson.

Nystartade institutionsgrupper i Sverige

Det här blocket presenterar tentativa svar på frågorna som restes i inledningen, om hur många kritiska seminarier som verkar ha varit verksamma i Sverige, när de etablerades, på vilka universitetsorter de hade sitt centrum och kring vilka ämnen som verksamheten koncentrerades.

Antal och period – en pik kring 1968

Av figur 1, som redovisar antalet nystartade institutionsgrupper vi funnit under perioden 1967–1974 uppdelade på de tre kategorierna ”endast kontaktperson för institutionsgrupp (SDS)”, ”institutionsgrupp med dokumenterad aktivitet (men inte med kritiskt

³¹ Intervju Hans Magnusson 2010-09-12. Jfr Josefsson, *op.cit.*, 1996, s. 216, 238; Ekdahl, *op.cit.*, 1997, s. 51.

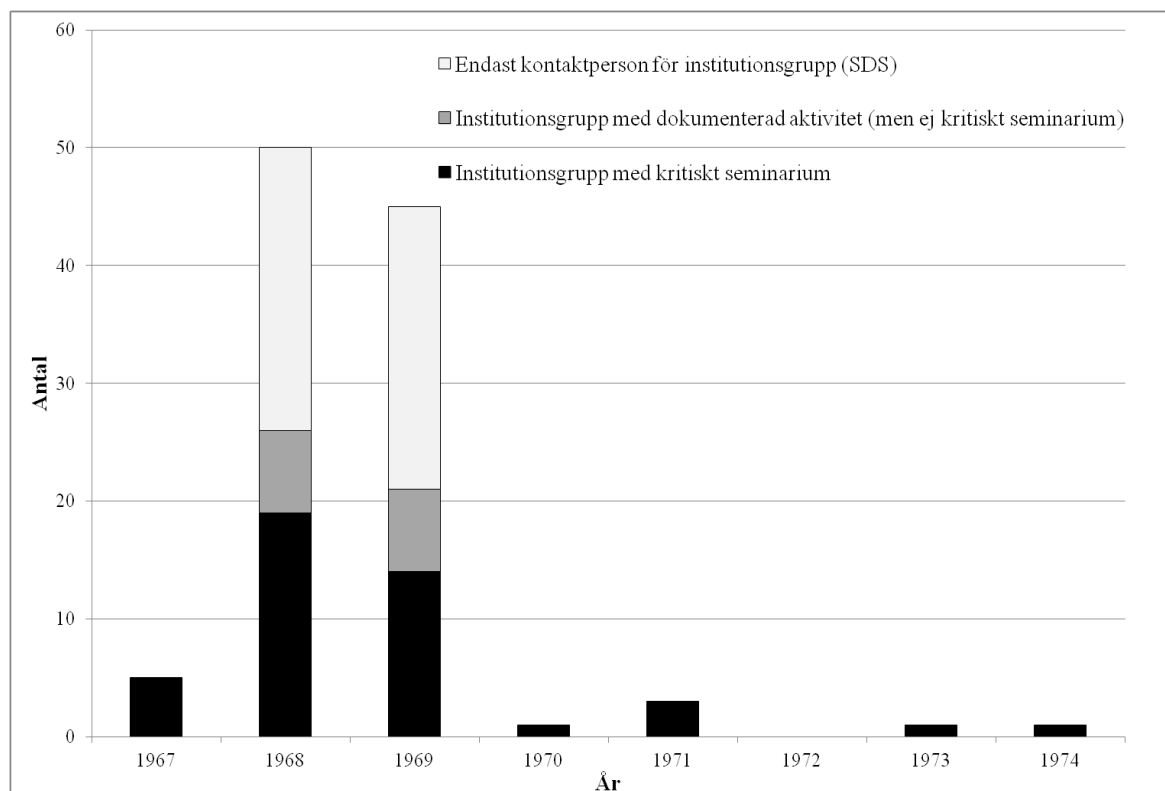
seminarium)” och ”institutionsgrupp som organiserade kritiska seminarier”, framgår det att fenomenet kritiska seminarier i Sverige (se svarta staplar i figur 1) hade en förhållandevis kort etableringsfas som var kraftigt koncentrerat kring åren 1968 och 1969.

Efter en blygsam upptakt 1967, nådde de *nystartade* seminarierna sin kulmen redan året därpå för att då också inleda en noterbar nedgång, som blev mycket brant efter 1969 (hur länge de etablerade seminarierna *överlevde* kan vi inte ringa in med tillgängligt källmaterial). ”Jag tror inte det är någon som kan svara på varför det plötsligt i Europa under 1967 till 1969 kommer en sådan våg av radikalism”, reflekterar en av de 68:or som sociologen Svante Lundberg intervjuade i slutet av 1980-talet.³² Varför en etableringsvåg av kritiska seminarier så plötsligt sköljer över svenska universitetsorter mellan 1967 till 1969 kan te sig lika gåtfullt. Vi har inte tillgång till källmaterial som kan räta ut dessa frågetecken, men vi resonerar kring två olika förändringstryck, dels externa krafter som så att säga påverkade den radikala rörelsen utifrån och uppifrån och dels interna krafter som började förändra rörelsen inifrån, som kan bidra med förklaringar till utvecklingsförloppet. →

---

³² Svante Lundberg, *Sextioåttor. Studie av en politisk generation*, Symposion, Stockholm, 1993, s. 146. Jämför s. 169.

Figur 1: Antal nystartade autonoma institutionsgrupper 1967–1974 uppdelade i tre kategorier

Källa: Kårtidningarna *Ergo*, *Gaudeamus*, *Göteborgske spionen* och *Lundagård* samt vänstertidskrifterna *Aktion*, *Brand*, *Clarté*, *Häftan för kritiska studier*, *Kommentar*, *Kvinnobulletinen*, *Marxistiskt Forum*, *Organ – Göteborgar'n*, *SDS-Bulletinen*, *SDS-information*, *Socialistisk debatt*, *27-maj Bulletin* och *Zenit*.

Den svenska staten reagerade iögonfallande snabbt på det uppflammande studentmissnöjet i maj 1968. Redan den 12 juni, bara några veckor efter att kårhusoccupationen hade avbrutits i Stockholm, lämnade Universitetskanslersämbetet (UKÄ) in en skrivelse till regeringen med en anhållan att få bedriva *Försöksverksamhet med nya former för samarbete mellan lärare och studenter* (FNYS). Syftet med FNYS-reformen var att studenterna skulle få utökat inflytande på olika nivåer. Genom att på detta sätt plocka upp och börja arbeta med en av studentrörelsens centrala frågor (demokratiskt inflytande på lokala nivåer etcetera) skulle staten, var förhoppningen, kunna förhindra att studentrevolten i Sverige tog lika allvarliga vändningar som den nyligen hade gjort i Västtyskland och Frankrike. Även om den radikala studentrörelsen menade att FNYS var ett skendemokratiskt projekt – en demokratiseringsprocess initierad uppifrån frontalkrockade med deras egna direktdemokratiska stormötesideal – kom reformen att få effekter. Inte minst då staten låg steget före både studenternas formella organisationer (Sveriges förenade studentkårer uppvaktade regeringen i mitten av juli 1968 och uttryckte då till-

fredsställelse med UKÄ:s initiativ i början av juni 1968) som många av deras informella sammanslutningar (bildandet av merparten av de informella institutionsgrupperna skedde först från och med hösten 1968 – jämför figur 1). Studentvänstern tog förstås till vara på möjligheterna som FNYS öppnade upp på åtskilliga institutioner (olika typer av demokratimodeller lanserades)¹, men när dörrarna till institutionsstyrelserna började öppnas minskade sannolikt också incitamenten för självorganisering i autonoma institutionsgrupper. FNYS-reformen är därför en viktig förklaring, tror vi, till varför nyetableringen av autonoma institutionsgrupper stannade av efter 1969 (jämför figur 1). Studentvänstern hade också plötsligt blivit av med två tydliga och tacksamma fiender, omedgörliga universitetsledningar och oresonliga utbildningspolitiker, på ett håll genom partiell framgång (FNYS hjälpte till att sätta krokben för det för-

¹ ”Eftersom regeringen redan i försomras beslöt ge kanslersämbetet bemyndigande att besluta om försöksverksamhet med ökat studentinflytande står vägen öppen för såväl krav som aktioner”, stod det till exempel den i en osignerad artikeln ”Nu organiserar vi oss från ’gräsrotterna’”, i *Gaudeamus*, nr 11, 1968, s. 1.

hatliga professorsväldet), på ett annat genom bakslag (UKAS-reformen, som hade samlat mycket av studentmotståndet i Sverige, trädde i kraft hösten 1969 under namnet PUKAS).²

Ökat studentinflytande var en fråga som kom att klättra högt upp på dagordningen hos beslutsfattare vid både Uppsala och Stockholms universitet. Vid Uppsala universitet startades försök med ”institutionsgrupper” – samlingar som alltså hade samma namn som aktivistvänsterns sammanslutningar men som här var initierade uppifrån – som skulle diskutera demokratifrågor. I kårtidningen *Ergo* rapporteras vid flera tillfällen om denna försöksverksamhet under 1969. Vid den stadsvetenskapliga institutionen togs initiativ till en seminarierie som var obligatorisk för 1-betygsstuderande, där bland annat studentrevolten skulle diskuteras utifrån ett studiekompedium som tagits fram i samarbete mellan lärare och studenter.³ Av rapporterna i *Ergo* att döma så tycks detta dock inte ha blivit något bestående fenomen då intresset från studenternas sida var måttligt.⁴ Intresset verkar även ha varit ljumt för den här typen av verksamhet på Stockholms universitet där såväl rektor Dag Norberg som studentkåren – statsmaktens förlängda arm i ögonen på vissa radikala studenter – tidigt var engagerade i försök att få igång demokratiseringsprocesser på gräsrotsnivå.⁵

Kårbyråkraterna har alltså självmant kommit på tanken att decentralisera sin makt. Problemet är bara att man inte vill bilda dessa institutionskårer, från högre ort så att säga. Man vill att studenterna själva ska bilda dom. Men för att hjälpa dom att organisera sig håller kåren just nu på att samla ihop smågrupper av studenter på varje institution [...] Alla som är intresserade att få vara med.⁶

Även om universitets- och kårledningarnas arbete stundom gick trögt, aktivitetsnivån var betydligt högre inom de informella smågrupper som dels hade vuxit

fram underifrån och dels formerats innan FNYS-reformen⁷, illustrerar exemplen ganska väl hur den självorganiserade studentvänsterns stridsfråga om förbättrad institutionsdemokrati liksom började vridas dem ur händerna från och med sommaren 1968.

Även krafter verksamma inom den radikala rörelsen kan kasta förklarande ljus över nedgången i ny-etableringen av institutionsgrupper. År 1969 blev en brytpunkt inom den politiska vänstern. Dels började studenten förlora ställning som politiskt subjekt i kampen. De nya vänstergrupporna satte istället arbetarklassen och den klassiska klasskampen i centrum. Dels började de direktdemokratiska stormötesidealerna förlora ställning som den ideala organisationsmodellen. För den nya så kallade bokstavsvänstern blev kommunistiska organisationer och partier viktigare. Redan i början av 1970 riktades till exempel kritik mot att den sociologiska institutionsgruppen i Lund använde stormöten. Det var inte rimligt, menade kritiker, att alla som kom till gruppens stormöten skulle räknas till gruppen. På så sätt blev gruppen alltför heterogen för att kunna agera effektivt. Nu var det dags att överge ”spontanistisk politik” till förmån för ”marxist-leninistisk”.⁸ Några år in på 1970-talet reflekterade Daniel Fleming, som var verksam i den synnerligen aktiva Institutionsgruppen i Sociologi i Lund, över den utvecklingen i en rapport i *Häftet för kritiska studier*:

Sedan den egentliga studentrörelsen, manifesterad i SDS (Studerande för ett demokratiskt samhälle) upphörde att fungera 1970 har den politiska kampberedskapen kontinuerligt varit på nedgående. Samtidigt har sannolikt dock andelen socialistiskt medvetna studenter snarare ökat än minskat (framförallt har ett ökat antal studenter organiserats i kommunistiska organisationer).⁹

² Josefsson, *op.cit.*, 1996, lägger ut texten om FNYS på en rad håll, se bl.a. s. 17, 73, 161, 214, 237, 259, 270. Den svenska regeringen var nog unik genom sitt blixtnabba agerande, i andra länder ökade också studenternas inflytande, men så småningom.

³ *Ergo*, nr 1, 1969.

⁴ *Ergo*, nr 4, 1969.

⁵ ”Nu organiserar vi oss från ’gräsrotterna’”, osignerad, i *Gaudeamus*, nr 11, 1968, s. 1. Om kårbyråkrater – inom SFS – som ”statsmaktens förlängda arm”, se Josefsson *op.cit.*, 1996, s. 79. Om, som kontrast, den påtagligt radikala och systemkritiska kåren i Lund, se t.ex. *Fickadvokaten*, *op.cit.*, 1972, s. 4.

⁶ ”Studentgrupper på institutionerna bildar egna småkårer”, osignerad, i *Gaudeamus*, nr 11, 1968, s. 6.

⁷ I samma nummer som *Gaudeamus* informerade om rektorns svårigheter med att få igång aktiviteterna på institutionsnivå (”Nu organiserar vi oss från ’gräsrotterna’”) basunerade en osignerad artikel ut att ”Kårhusockupationen fortsätter i 27-majrörelsen. Smågrupper jobbar på institutionerna”. Här handlade det om institutionsgruppen vid den Stadsvetenskapliga institutionen (med rötter i ”revolten” på den institutionen i mitten av maj 1968) och om 27-majrörelsen (med rötter i kårhusockupationen i slutet av maj 1968), två gräsrotsrörelser som bland annat ville ”BEKÄMPA BYRÅKRATIN!”, inom såväl statsförvaltningen som kåren. *Gaudeamus*, nr 11, 1968, s. 5.

⁸ Josefsson, *op.cit.*, 1996, s. 221. Jfr Lundberg, *op.cit.*, 1993, s. 21, 142, 175.

⁹ Daniel Fleming, ”Kampen på Sociologen i Lund 1969–1972”, i *Häftet för kritiska studier*, 1973.

Ytterligare en bidragande förklaring till att trenden att starta autonoma institutionsgrupper blev hastigt övergående kan hänga ihop med att grupperna blev framgångsrika på många institutioner: i den mån grupperna fick igenom sina förslag på nya undervisningsmetoder, demokratiska beslutsstrukturer, uppdaterade litteraturlistor etcetera minskade behovet av fortsatt kamp på dessa fronter. I lärarbristens sena 1960-tal blev också personer som varit aktiva i och kring de kritiska seminarierna, personer som hade bra kontakt med de nya yngre radikala studenterna, attraktiva i ögonen på institutionsledningarna. Många av de framstående vänsterstudenterna blir också adjunkter, licar eller disputerar och får anställning. Utvecklingen mot integrering – som alltså kan förklara varför nystartandet av autonoma grupper minskar över tid – skall därför inte bara tolkas som statsapparaternas kväsning av revolten, genom framgångsrika försöka att integrera den i befintliga strukturer, en analys som var förvisso inte var ovanlig vid den aktuella tiden¹⁰, utan också som en konsekvens av de autonoma institutionsgruppernas och de kritiska seminariernas betydande framgångar på institutionsnivå.¹¹

Antal och plats – Lund i centrum?

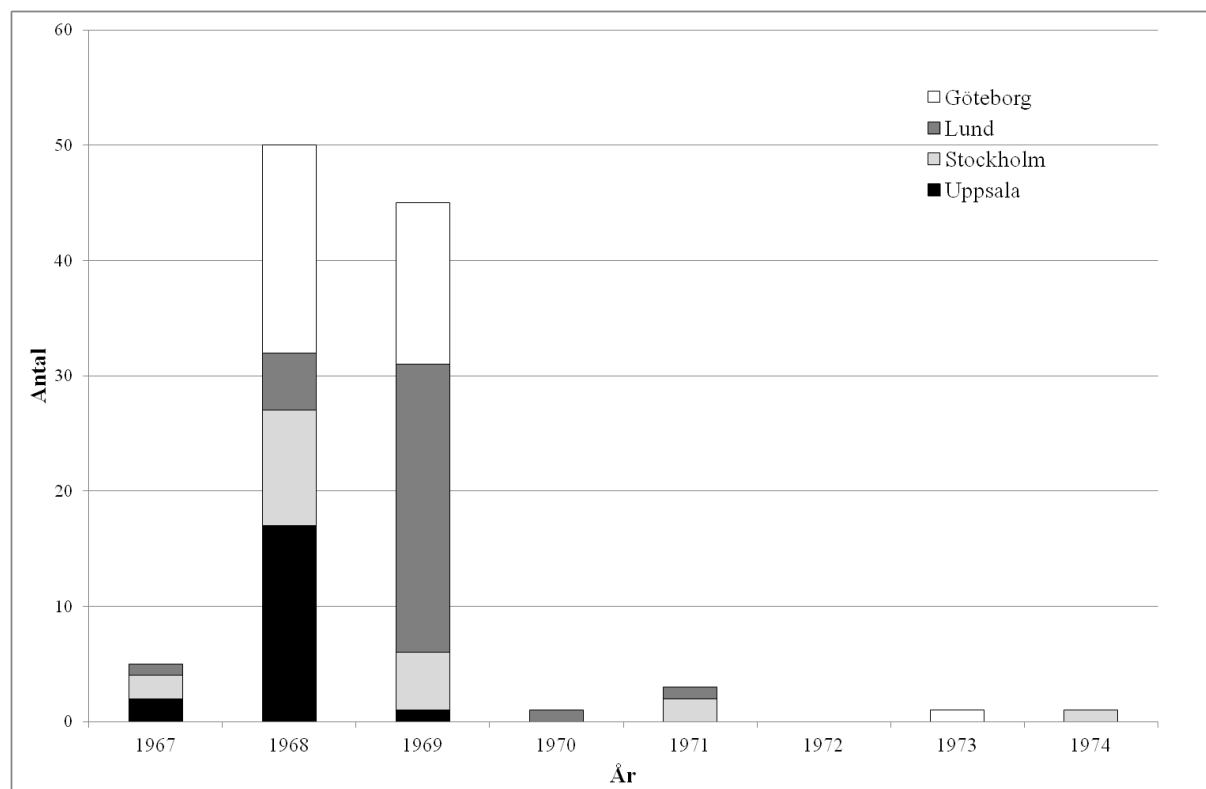
Figur 2 ger en bild av hur aktiviteterna med att starta institutionsgrupper och kritiska seminarier fördelade sig över landet under perioden: etableringsvågen började – se stapeln längst till vänster i figur 2 – i mindre skala 1967 i Stockholm (med kritiska seminarier i filosofi och pedagogik) och Uppsala (Marxistiskt seminarium och Könsrollsseminariet), spred sig söderut 1968 (till Göteborgs och Lunds universitet) och nådde en topp i Lund 1969 (med 25 nystartade

institutionsgrupper), varefter etableringsvågen hastigt ebbade ut. Efterdyningar kan sedan noteras, bland annat i Göteborg, där ett kritiskt seminarium i Konstvetenskap etablerades år 1973, och i Stockholm, där ett kritiskt seminarium i Socialantropologi etablerades år 1974 (se stapeln näst längst ut till höger i figur 2). ↪

¹⁰ ”Det är viktigt att samtidigt notera de reaktionära motrörelser som utlösts av den progressiva kampen. Inte minst i Sverige har den socialdemokratiska regeringen utnyttjat blottorna i den radikala rörelsen och i skydd av en egen ’radikal’ image (kritik mot Greklands fascistjunta, ’självständigt’ agerande mot USA etc.) flyttat fram imperialismens positioner”, skrev t.ex. Säfve, *op.cit.*, 1970, s. 119f.

¹¹ Hur framgångarna värderades är en annan fråga. När trebetygsstudenter, forskarstudenter och yngre forskare vid den Psykologiska institutionen i Lund började driva det ”Kritiska seminariet för psykologi och ideologi” svarade professorn Gudmund Smith ”på denna utmaning genom att bjuda in ett dussin av oss till ett Högre Personlighetspsykologiskt Seminarium under hans ledning. I varje fall fick vi för oss att vårt fria seminarium bidrog till att detta officiella kom till stånd. För det hade vi ett tidstypiskt begrepp: ’repressiv tolerans’”. Stefan Jern, ”Gudmund Smith – examinatoren, seminarieledaren och handledaren. Några glimtar från 1960-talets slut på Psykologen i Lund”, i Sven Ingmar Andersson, Ingegerd Carlsson & Per Johnsson (red.) *Kreativitet och mognad. Festskrift tillägnad Professor Gudmund Smith på 90-årsdagen den 29 januari 2010*, Institutionen för psykologi, Lunds universitet, Lund, 2010, s. 2.

Figur 2: Antal nystartade institutionsgrupper i Lund, Stockholm, Uppsala och Göteborg, 1967–1974

Källa: se figur 1.

Mönstret är dock inte helt entydigt. Det fanns tidig verksamhet även i södra Sverige: radikala psykologer på Lunds universitet startade ett kritiskt seminarium redan 1967 (jämför stapeln längst till vänster). Dessutom redovisar figur 2 både institutionsgrupper med dokumenterad aktivitet och institutionsgrupper som kanske endast fanns på pappret. Att Göteborg och framför allt Uppsala dominerar så kraftigt år 1968 (se vitt fält och svart fält i den andra stapeln från vänster) beror på att den svenska sektionen av SDS var särdeles framgångsrika med att utse ”kontaktpersoner” på dessa orter (hela 14 av 17 Uppsalagrupper i källmaterialet och 10 av 18 grupper i Göteborg). Huruvida det faktiskt kom igång lika många grupper i Uppsala som det gjorde i Stockholm det året (vi har funnit belägg för att 10 av 10 nystartade grupper i Stockholm 1968 bedrev verksamhet), berättar däremot inte materialet. Lunds dominans 1969 är nog däremot mindre av en synvilla (åtminstone 14 av de 25 grupperna som figurerar i materialet bedrev verksamhet). Bilden av Lund som ett mer centralt aktivistcentrum än Uppsala stämmer också bra överens med vissa nedtecknade minnesbilder:

Uppsala hade ju inte alls det där politiska livet som fanns i Lund [...] Förutsättningarna var bättre i Lund, allting var så samlat, det var lättare att nå folk, lätt att träffas och prata och sedan så fanns inte den lite konservativa nationsuppdelningen. Man måste uppleva nationerna som en enda studentkår om det ska bli någon radikal rörelse, tror jag, det var därför det hände i Lund och inte i Uppsala.¹

När det gäller frågan kring vilka ämnen som självorganiserade studiegrupper bildades kan det, för det första, konstateras att det rädde någorlunda balans mellan samhällsvetenskapliga och humanistiska ämnen: 39 av 106 av de informella institutionsgrupperna (37 procent) hade ämnesmässiga kopplingar till samhällsvetenskaplig fakultet, medan 32 av 106 (30 procent) hade ämnesmässiga förbindelser till humanistisk fakultet. Få grupper var, för det andra, verksamma kring ämnen som var inhysta inom andra fakulteter (exempelvis var endast 10 av 106 institutionsgrupper

¹ Kvinna, politiskt aktiv 1968, intervjuad ett tjugotal år senare av Lundberg, *op.cit.*, 1993, s. 143.

kopplade till olika ämnen inom naturvetenskaplig fakultet). Tvärvetenskapligt och eller tematiskt sammansatta grupper och seminarier var, för det tredje, något vanligare: 16 av de 106 institutionsgrupperna som ingår i undersökningen (15 procent) hade överskridit de administrativa gränserna mellan universitetsämnena. Bland ämnen som fanns representerade på svenska universitet, för att även ge några exempel på hur materialet ser ut på en mindre aggregerad nivå, utmärker sig, för det fjärde, ett knappt tiotal: det startades fem institutionsgrupper på olika håll i Sverige inom ämnena Filosofi, Konstvetenskap/konsthistoria och Sociologi (totalt 15 av 106 grupper) och fyra informella institutionsgrupper inom ämnena Antropologi, Ekonomisk historia, Litteraturvetenskap/-Litteraturhistoria, Pedagogik samt Statsvetenskap (alltså flockades sammantaget 20 av de 106 grupperna kring dessa ämnen). De övriga 71 nystartade grupperna under perioden grupperades kring ett trettiotal andra universitetsämnen (jämför Appendix 1).

I nästa block ger vi några inblickar i hur den självorganiserade studieverksamheten såg ut inom ett ämne: Litteraturvetenskap/Litteraturhistoria. Av materialmässiga skäl står gruppen i Göteborg i centrum, men vi gör även några jämförelser med seminarieverksamheten i Stockholm och Uppsala.

Hågkomster från Litteraturvetenskap

Det som idag heter Litteraturvetenskap var vid sextiotalets slut ett ämne i omvandling. Disciplinen påverkades inte bara av de allmänna förändringarna i universitetssystemet, själva disciplinen skulle därtill brytas upp. År 1970 delades det som tidigare varit "Litteraturhistoria med poetik" upp i "Litteraturvetenskap" och blockämnet "Svenska", som var anpassat för blivande svensklärare. Förändringen väckte protester och skapade offentlig debatt om litteraturstudiernas framtid i Sverige. Samtidigt försökte en yngre generation marxistiska litteraturvetare flytta fram sina positioner.

Litteraturvetenskapen hör till de akademiska discipliner där organiseringen i institutionsgrupper och kritiska seminarier kom att få en påtaglig betydelse. Seminarieverksamhet bedrevs på fyra centrala universitetsorter – Stockholm, Lund, Uppsala och Göteborg – och i institutionsgrupperna döljer sig en rad yngre forskare och studenter som senare skulle komma att utmärka sig som centrala aktörer i 1970- och 1980-talets litteraturvetenskapliga debatter.

Maria Bergom-Larsson, som disputerade 1971 och var aktiv i det kritiska seminariet i Stockholm, skildrar i antologin *Svensk socialistisk litteraturkritik* från 1972 den svenska traditionen av "radikal och anti-

borgerlig litteraturkritik" från början av 1880-talet och fram till sextiotalets politiska radikalisering. I bokens inledning beskriver hon den nya marxistiska kritiken utifrån fyra karakteristika. För det första utmärks den av ideologikritiken: "Litteraturen analyseras som viktig del av den ideologi som samhället producerar för att upprätthålla de rådande makt- och ägandeförhållandena. Den marxistiska kritikens uppgift blir att blottlägga dessa ofta omedvetna ideologiska strukturer och den samhällsbild som finns i det litterära verket".² För det andra betonar hon den teoretiska anknytningen till den franska strukturalismen och influenser från teoretiker som Roland Barthes och Lucien Goldmann. För det tredje understryks intresset för den psykoanalytiska traditionen och dess samhällskritiska implikationer. Slutligen tar hon upp ansatsen att bryta med den traditionella kritikens individualistiska form: "kritiken växer fram som grupparbeten, snarare än som individuella prestationer, vilket också naturligtvis kan ses som ett avståndstagande från det borgerliga samhällets individ-centrering och behov av ställföreträdande känsloutleter och kulturdoler".³

Bergom-Larssons allmänna karaktäristik tycks träffande men bör kompletteras med ytterligare ett tema, nämligen det vetenskapsteoretiska perspektivet, som dels handlade om en kritik av det positivistiska arvet inom litteraturforskningen och dels en kritik av de pågående strukturreformerna. Även i dessa frågor var inspirationen från den marxistiska traditionen central, bland annat genom influenser från Frankfurtskolan och i vissa fall Althussertraditionen.

Det kanske starkaste historiska avtrycken inom denna nya våg av radikal litteraturteori gjordes av det kritiska seminariet i Göteborg. Gruppen startade 1968 och utvecklades snabbt till en knutpunkt för receptionen av marxistisk och strukturalistisk teori inom den svenska litteraturkritikens fält. Tomas Forser, som var en av de drivande i gruppen, har betonat betydelsen av stödet från Kurt Aspelin, som när seminariet började var docent och undervisade vid institutionen. Gruppen, som annars till största delen bestod av studenter på 2- eller 3-betygsnivå, vann auktoritet genom Aspelins engagemang. Han bidrog dessutom med en internationell teoriorientering som helt saknades vid institutionen i övrigt.⁴

² Maria Bergom-Larsson (red.), *Svensk socialistisk litteraturkritik*, Gidlund, Stockholm, 1972, s. 19f.

³ Bergom-Larsson, *op.cit.*, 1972, s. 19f.

⁴ Intervju med Tomas Forser 2012-02-06.

I nr 6 1969 av *Häftan för kritiska studier* rapporterade gruppen om sin inledande verksamhet. Under de första seminarierna höstterminen 1968 behandlades olika aspekter av marxistisk teori under rubriker som ”En grundläggande introduktion till marxismen”, ”Marxistisk kultursyn” och ”Alienation med särskild hänsyn till marxistisk estetik”. Man började därefter successivt gå över till att arbeta mer i mindre grupper, inriktade på konkreta litteraturkritiska projekt.¹ Flera av dessa grupparbeten resulterade i artiklar, två arbeten som nämns i rapporten publicerades i *BLM* 1969: dels ”Litteraturkritik i borgarklassens tjänst” av John Arrias, Tomas Forser, Lars Fyhr, Börje Åberg och Jan Erik Österberg och dels ”Reform och revolution – En tolkning av Mäster Olof och en studie i dess litteraturhistoriska behandling” av Kenth-Åke Andersson, Marianne Borg, Janeric Dahlkvist, Lars Fyhr, Kaj Genell, Pelle Hörmander, Thomas Olsson, Göran Prissberg, Gunilla Serin och Lena Åsemyr. Många av gruppens texter sammanställdes ett par år senare i boken *Klartext: marxistisk litteraturkritik*, som gavs ut av seminariet 1972. I denna bok medverkar, förutom de ovan nämnda skribenterna, också Kurt Aspelin, Karin Monié-Nordin, Christian Gisselquist, Birgitta Johansson och Per Arne Tjäder. Texterna sätts där i ett tydligt ideologikritiskt sammanhang, och verksamheten beskrivs som inriktad på ”kritiska genomgångar av den officiella litteraturhistoriens läsningar och analyser av samhällskritisk litteratur” med ambitionen att ”befria dessa diktverk från den litteraturhistoriska bråte som alltför ofta skytt sikten in mot deras sociala centrum.” Samtidigt betonades också kopplingen till kampen mot de pågående förändringarna av universitet och man beskrev seminariet som ett ”specialiserat led i den allmänna kampen mot det nya strukturrationaliserade universitetet”.²

Parallellt med seminarieverksamhet var också många av gruppens medlemmar engagerade i en litteraturklubb som stod för en mer utåtriktad verksamhet med författarmöten och diskussioner.³ Ett annat inslag som tas upp i verksamhetsrapporter var kritisk granskning av institutionens verksamhet, dess kursinnehåll och forskning. På ett seminarium behandlades en ny lärobok som skulle införas i samband med UKAS-reformen, och en lärare som bidragit till boken

bjöds in för att svara på frågor. ”Seminariet utmynnade i kravet: ’Läroboken på remiss!’”⁴

Fokuset på teoretiska frågor var fortsatt starkt, och bland programpunkterna för våren 1969 märks exempelvis: ”’Strukturalismen’ – dess historia” där Claude Lévi-Strauss diskuterades med utgångspunkt i ett föredrag av Jan Stolpe.⁵ Andra teman som studerades var Georg Lukács teorier om realism och gestaltande epik samt debatten i öststaterna på detta område. Tomas Forser lyfter också fram den seminarierie som hölls om Jürgen Habermas offentlighetsteori, som han menar bidrog till gruppens konsolidering och till att ge en ”fördjupning av den vetenskapliga arsenalen”.⁶ Forser beskriver vidare de tillägnade färdigheterna i den marxistiska teorin och ideologikritiken som en inträdesbiljett till det litteraturkritiska fältet, och målar upp en bild av stämningarna i gruppen:

Retoriken var stundom upplåst hämningslös men i någon mån reglerad av att vi samtidigt var karriärsugna och fick lära oss vetenskaplig metod, disciplinerat tänkande och att sätta in stöten på rätt ställe mot den vetenskap som var doxa och paradigmiskt styrande i ämnet. Några av oss var redan vid verksamhetens start pigga skribenter och ivriga polemiker. Det väckte uppmärksamhet, irritation och viss respekt. De stora tidningarna noterade våra försök med det slags irriterade repliker som visade att vi inte kunde avfärdas med en axelryckning.⁷

Gruppen hamnade aldrig i någon avgörande konflikt med den äldre generationen som styrde institutionen, även om det fanns motsättningar. I en rapport från 1972 beklagar sig exempelvis gruppen över uteblivna framgångar i att vinna inflytande: ”Försöken att tränga in progressiv litteratur i de obligatoriska kursmomenten i grundkursen har, med undantag för en eller annan bok, i stort sett misslyckats”.⁸ Däremot lyckades man vinna inflytande över kursinnehållet från C-nivå och uppåt med semiotik, strukturalism, språkfilosofi och kritisk teori som nya teman i utbildningen. Med striden mot UKÄ-reformen 1969/1970 skapades också möjligheter till allianser med institutionens maktthavare, som den konservativa professorn

⁴ John Arrias, ”Institutionsgruppen i litteraturhistoria”, *Häftan för kritiska studier*, nr 6, 1969, s. 52.

⁵ *Ibid.*, s. 52.

⁶ Intervju med Tomas Forser 2012-02-06.

⁷ *Ibid.*

⁸ Osign., ”Rapport: Litteraturvetenskap i Göteborg”, *Häftan för kritiska studier*, nr 6-7, 1972, s. 52.

¹ John Arrias, ”Institutionsgruppen i litteraturhistoria”, *Häftan för kritiska studier*, nr 6, 1969, s. 52.

² Citat från förordet till *Klartext*, *op.cit.*, 1972.

³ Intervju med Tomas Forser 2012-02-06.

Lennart Breiholtz, då man hade ett gemensamt intresse av att stoppa de nedskärningar av litteraturstudierna som det nya blockämnet skulle innebära.⁹ Med tiden kom det kritiska seminariet att allt mer integreras med delar av institutionsverksamheten och 1972 uppgick det i det nya "Teoriseminarier" som leddes av Kurt Aspelin tillsammans med Peter Hallberg. Den senare skulle komma att utgöra "en engagerat skeptisk motpart" i diskussionerna.¹⁰

Det marxistiska fäste som etablerats vid institutionen skulle dock bestå under 1970-talet, inte minst genom Kurt Aspelins fortsatta gärning i att introducera marxistisk och strukturalistisk teori i Sverige. Synfältet vidgades också genom kontakter med litteraturvetare vid Oslo universitet och av utbytesseminarier de två institutionerna emellan. De dagsaktuella lokala intressefrågorna relativiserades av gemensamma teoretiska perspektiv. I Norge var kontakterna med bland andra Helge Rønning och Irene Iversen betydelsefulla och inspiration från Danmark stod bland andra Peder Madsen och Jette Lundbo Levy för. Bland Kurt Aspelins insatser i början på sjuttioalet märks bland annat lanseringen av samordningsprojektet "Marxistisk forskning" och skriftserien Kontrakurs, som han redigerade tillsammans med Tomas Gerholm och Sven-Eric Liedman. Där utgavs verk som Arnold Hausers *Konstarnas sociala historia* 1972, Roman Jakobson *Poetik och lingvistik: litteraturvetenskapliga bidrag* 1974, Jurij Lotmans *Den poetiska texten* 1974, samt Kurt Aspelins inflytelserika bok *Textens dimensioner: problem och perspektiv i litteraturstudiet* 1975.¹¹ Det kritiska seminariets positivismkritik fördes också vidare, bland annat i den positivismdebatt som fördes i *Tidskrift för litteraturvetenskap* i mitten på sjuttioalet och i ett forskningsprojekt som utmynnade i boken *Humaniora på undantag?*, som redigerades av Tomas Forser.

Vid ett tillfälle hamnar Aspelin intressant nog i konfrontation med ett av de andra kritiska seminarierna, och med en annan marxistisk strömning: Althuserskolan, som fick sitt allra starkaste fäste i Lund. I tidskriften *Ord & Bild* 1971 fördes en längre diskussion om realismbegreppet med utgångspunkt i polemiken under 1930-talet mellan Georg Lukács och Bertolt Brecht. Det kritiska seminariet i Lund, "Marxistiska litteraturgruppen", gav sig in i diskussionen. I

inlägget "Brecht/Lukács och en marxistisk litteraturteori", författat av Håkan Bengtsson, Ulf Lindberg, Lennart Löfving, Jesper Svenbro och Mona Wikhäll, placeras såväl Lukács som Brecht in i vad man kallar "en politisk litteraturkritik". Lukács bedöms stå för en högerposition och Brecht vänster, men ingen av dem menar man lever upp till "marxistisk litteraturvetenskap", i Louis Althusers bemärkelse. Istället för man fram behovet av att utveckla en "regional ideologiteori" för litteraturen. Här hänvisar de till Nicos Poulantzas studier av det kapitalistiska produktionsättets politiska nivå.¹²

Kurt Aspelin som själv varit engagerad i att presentera öststatsdebatten om realismbegreppet i Sverige går till svaromål med artikeln "Debatten om realismen: Det är bara en början", där lundensarna angrips för att allt för lättvindigt avfärda diskussionen "med enkla etiketter". Aspelin positionerar sig mot tendenser i den rådande politiska utvecklingen som han låter Lundgruppen representera: "Risken just nu ser jag i att studentvänsterns smågruppspsykos invaderar också den viktiga estetiska principdebatten med realismbegreppet i centrum." Han ställer sig vidare skeptisk till ansatsen att vända sig till Althuserskolans vetenskapsteoretiska begreppsapparat, då han inte tror det förmår lösa grundproblematiken: "Så länge termerna inte konkretiseras på det litterära grundmaterialet, kommer de att stå där som besynnerliga, ohanterliga jätteklossar ('regionala ideologiteorier', 'den ideologiska praktikens helhet', etc.). Jag tror kort sagt att vi ett gott tag till bör hålla oss öppna för komplikationerna i realismbegreppet, dvs. orientera oss vidare och experimentera (i Brechts mening av ordet) med alternativen."¹³ Debatten kom dock inte att utvecklas till någon utdragen polemik då man från Lundgruppens sida istället för att gå i direkt svaromål valde att vidareutveckla sitt Althusersinspirerade projekt i de efterföljande numren av *Ord & Bild* genom två litteraturanalyser av Jesper Svenbro, som vid den tiden var student i engelska i Lund.¹⁴

Också vid Stockholms universitet växte det fram en institutionsgrupp och ett kritiskt seminarium, man började 1968 och man bedrev verksamhet en bit in på sjuttioalet. Bland de aktiva märks sedermera kända litteraturvetare- och kritiker som Arne Melberg, Ola

⁹ Intervju med Tomas Forser 2012-02-06.

¹⁰ Osign., "Rapport: Litteraturvetenskap i Göteborg", *Häften för kritiska studier*, nr 6-7, 1972; Intervju med Tomas Forser 2012-02-06.

¹¹ Alexander Ekelund, "Julia Kristevas genomslag i Sverige – fransk feminism som symbolisk tillgång i litteraturkritikens fält", *Opulerad forskningsrapport*, 2011, s. 7.

¹² Marxistiska litteraturgruppen, "Brecht/Lukács och en marxistisk litteraturteori", *Ord & Bild*, nr 2, 1971, s 146-149.

¹³ Kurt Aspelin, "Debatten om realismen: Det är bara en början", *Ord & Bild*, nr 3, 1971, s. 210f.

¹⁴ Ibid.

Holmgren, Birgitta Holm, Maria Bergom-Larsson och Eva Adolfsson.¹⁵

I en rapport i *Häftan för kritiska studier* 1968 beskriver Tom Olsson, som var kontaktperson för gruppen, verksamheten under det första halvåret. Med utgångspunkt i böckerna *8 artiklar om marxistisk estetik* av Margaretha Romberg och *Den Marxistiska litteraturkritiken* av Bente Hansen, samt med vägledning från de mer erfarna i gruppen, hade man studerat Karl Marx, Georg Lukács, Ernst Fischer, Antonio Gramsci, Bertold Brecht och Lucien Goldmann. Vid årets slut återkom man med en ny rapport där man redogjorde för sina planer för det kommande året: man hade då beslutat sig för att dela in sig i mindre arbetsgrupper med mer specialiserade inriktningar och en omfattande litteraturlista som utgångspunkt för studieverksamheten presenterades.¹⁶

När Birgitta Holm, som var aktiv i gruppen och också undervisade vid institutionen, blickar tillbaka på perioden beskriver hon det som ett teoretiskt uppvaknande som stod i skarp kontrast till hennes tidigare erfarenheter av litteraturvetenskapliga studier.¹⁷ Det var i de kritiska seminarierna och vid *Nordiskt sommaruniversitet* som det gavs möjlighet komma i kontakt med ny teori. Viktiga teman som Holm minns från det kritiska seminariet, utöver de ovan nämnda, var Marx varufetischism-begrepp, kritiken av det positivistiska paradigmet och Jürgen Habermas offentlighetsteori. Intresset för psykoanalytisk teori var också centralt, som Carl Lesches förankring av psykoanalysen i hermeneutiken och fenomenologin samt de ansatser som gjorts att förena psykoanalytiska perspektiv med den marxistiska traditionen av teoretiker som Norman O Brown och Herbert Marcuse.¹⁸

Det anordnades också seminarier där litterära texter och författarskap granskades, exempelvis Sonja Åkessons och P.O. Sundmans.¹⁹ I likhet med Göteborgsgruppens verksamhet resulterade denna mötesverksamhet i textproduktion, ofta i form av grupparbeten. Flera artiklar med bakgrund i seminarieverksamheten finns publicerade i den tidigare nämnda antologin *Svensk socialistisk litteraturkritik*. Där återfinns bland annat artikeln ”Anpassning, flykt, frigörelse. Barnboken och verkligheten”, som tidigare publicerats i *Ord & Bild*, av Eva Adolfsson, Ulf Eriksson och Birgitta Holm, som kom att väcka upp-

ståndelse för det vågade tilltaget att tolka Astrid Lindgrens böcker som präglade av ”en konformistisk prestationsideologi”.²⁰ Speciellt Emil i Lönneberga ställs i fokus, och utifrån Marcuses teorier tolkas karaktärens hyss och strapatser som förberedelser för den kapitalistiska vuxenvärlden.²¹

I Uppsala var det en annan typ av kritiskt sammanhang som fick betydelse för litteraturforskningens utveckling, nämligen Karin Westman Bergs litteratursociologiska seminarium ”Könsrollsdebatt i skönlitteratur” som startade 1967 och pågick ända till 1977. Ofta har det kort benämnts ”Könsrollseminariet” eller ”Soffseminariet” i tillbakablickande skildringar (även om mötena i regel hölls på lokal så blev man vid vissa tillfällen tvungna att flytta mötena till Westman Bergs lägenhet).²² Seminariet blev en plats för vetenskapligt utbyte och där kontaktnät byggdes upp, och det kan ses som en avgörande förelöpare till 1980-talets feministiska forskning. Birgitta Svanberg som var med från starten har pekat ut miljön kring seminariet som födelseplatsen för *Grupp 8* och Ebba Witt-Brattström talar om det som platsen där den svenska feministiska litteraturforskningen föddes.²³

Verksamheten under det konstituerande året finns beskrivet i en artikel av Anna Nordenstam i *Kvinnovetenskaplig tidskrift*: ”Karin Westman Bergs könsrollsseminarium pionjäråret 1967–68”. Nordenstam beskriver hur Karin Westman Berg vid den tiden redan var välkänd inom såväl akademien som kvinnorörelsen. Hon disputerade 1962, blev docent 1965 och hade varit engagerad inom Fredrika-Bremer-förbundet sedan decennier tillbaka.²⁴

Till sin form utskiljer sig Könsrollseminariet från de mer tydligt studentdrivna sammanhangen. Det bedrevs formellt i regi av kursverksamheten vid Uppsala universitet och kurserna var öppna för alla intresserade mot en avgift på 50 kronor. Verksamheten var även formaliserad och utåtriktad med tryckta programblad där föreläsare utannonserades. Samtidigt verkade seminariet med ett tydligt avstånd till den rådande verksamheten vid universitetsinstitutionen,

¹⁵ Intervju med Per Sundgren 2010-09-24.

¹⁶ Tom Olsson, ”Litteraturhistoria”, *Häftan för kritiska studier*, nr 1-2, 1968; Tom Olsson, ”Institutionsgruppen i litteraturhistoria”, *Häftan för kritiska studier*, nr 4, 1968.

¹⁷ Intervju med Birgitta Holm 2012-02-16.

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Ibid.

²⁰ Eva Adolfsson, Ulf Eriksson & Birgitta Holm, ”Anpassning, flykt, frigörelse. Barnboken och verkligheten”, i Maria Bergom-Larsson (red.), *Svensk socialistisk litteraturkritik*, Gidlund, Stockholm. 1972, s. 361f.

²¹ Adolfsson m.fl., *op.cit.*, 1972, s. 337.

²² Anna Nordenstam, ”Karin Westman Bergs könsrollsseminarium pionjäråret 1967–68”, i *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, nr 4, 2005.

²³ Ebba Witt-Brattström, *Å alla kära systrar! Historien om mitt sjuttioal*, Norstedt, Stockholm, 2010, s. 45f.

²⁴ Nordenstam, *op.cit.*, 2005, s. 58.

och positionerade sig mot de dominerande perspektiven inom den svenska litteraturforskningen.²⁵

I en årsrapport från 1974 som refereras av Nordenstam beskrivs hur seminariet tillkom ”i opposition mot universitetets undertryckande av forskning och undervisning rörande kvinnor och kvinnofrågor”.²⁶ Könrollsbegreppet, som var aktuellt i den samtida debatten i Norden, blev utgångspunkten för studier av författarskap och litterära verk, framförallt med inriktning på attityder till könsroller. Ambitionen var att undersöka de litterära skildringarna i ett historiskt och socialt perspektiv. Under den första kursomgången gav man sig i kast med allt ifrån Euripides till C. J. L. Almqvist och Karin Boye. Bland föreläsarna märks såväl etablerade akademiker som Victor Svanberg, Ingrid Waern, Gunnar Qvist och Karin Westman Berg själv, aktuella feministiska debattörer som Barbro ”Bang” Alving och Barbro Backberger, men även yngre kvinnliga litteraturvetare som vid tillfället hade kandidat- eller licentiatexamen.²⁷

Westman Berg beskrev själv seminariets syfte som tvåfaldigt: att visa på att könsrollsdebatten ”inte är något isolerat fenomen utan har mångtusenåriga anor, som är lätta att komma åt i skönlitteraturen” och samtidigt att detta också ”är ett givande forskningsområde”. ”Varför har man inte fått lära sig något om det dunkla ursprunget till de myter om köns ’naturer’ som fortfarande är levande ibland oss? Varför har man inte fått någon inblick i den omfattande ideologiska apparat som existerat under årtusenden för att indoktrinera människorna i de traditionella könsrollerna?” frågar sig Westman Berg i inledningen till antologin *Könsroller i litteraturen från antiken till 1960-talet* som kom ut 1968, där presentationerna från det gångna årets kursverksamhet sammanställs.²⁸

I seminariets ideologikritiska ansatser och fokus på den litterära produktionens sociala kontext kan man se tydliga paralleller till de vänsterradikala litteraturseminarierna. I detta fall med fokus på könsroller istället för teman som ekonomiska strukturer, klassförhållanden och koloniala maktrelationer. Framhävandet av den politiska och sociala kontexten kan också i båda fallen kopplas till en bredare tendens vid sextiotalets slut där gränserna mellan kulturella fält, med relativ autonomi, och det omgivande samhället försvagas. Många av de litterära analyser som de

kritiska seminarierna producerade strävade bort från inomlitterära värdena för att istället lyfta fram verkens utsagor om samhället, och värdera dem utifrån den utgångspunkten.²⁹

Karin Westman Bergs verksamhet utmärker sig som det enda uttalat feministiska seminarium som vi kunnat hitta under perioden som positionerar sig i den akademiska kontexten. Av det trettiotal rapporter som publicerades i *Häftet för kritiska studier* återfinns överhuvudtaget inte feministisk teori i programpunkter eller litteraturlistor. Det närmsta man kommer, med lite god vilja, är ”Kritiska seminariet för studier av slaveriet under antiken” som hade Engels *Familiens, privategendomens och statens ursprung* i sin litteraturlista, ett verk som ofta också lästes inom den feministiska rörelsen vid denna tid, exempelvis inom *Grupp 8:s* studieverksamhet.³⁰

Det feministiska seminariets ställning kan ses som symptomatiskt för det feministiska projektets förändrade ställning från den tidiga sextiotalsradikaliseringen fram åttiotalet. Emma Isaksson pekar i sin avhandling *Kvinnokamp – Synen på underordning och motstånd i den nya kvinnorörelsen* ut 1970 som året för den nya kvinnorörelsens uppkomst i Sverige, det år då Grupp 8 öppnas upp och börjar driva utåtriktad verksamhet. Rörelsen skulle ”ta ett kvinnogrepp på socialismen” som Ulla Torpe beskriver det, som för övrigt var en av flera aktivister som också hörde till Karin Westman Bergs seminariegrupp.³¹ Vid denna tid hörde det som sagt till ovanligheterna att man positionerade sig vid universiteten, ännu hade inte den feministiska kampen den styrkan, varken för att utmana den traditionella undervisningen och forskningen inom akademien eller för att förmå kanalisera sina krav inom de etablerade socialistiska rörelserna.

Den feministiska rörelsen kan ses som en viktig del av 1968-rörelsen, men samtidigt också som en reaktion mot densamma, mot de hierarkier som återfanns även inom vänstern och som höll tillbaka de feministiska kraven. Det var först på åttiotalet då aktivister från framförallt *Grupp 8* trädde in i det akademiska fältet i samlad trupp, inte minst i litteraturvetenskapen, som feministisk teori kunde bli en ”inträdesbiljett till det litteraturkritiska fältet” på ett

²⁵ Ibid., s. 57.

²⁶ Ibid., s. 57.

²⁷ Ibid., s. 58.

²⁸ Karin Westman Berg, (red.), *Könsroller i litteraturen från antiken till 1960-talet*, Prisma, Stockholm, 1968, s. 8.

²⁹ Se exempelvis John Arrias, Tomas Forser, Lars Fyhr, Börje Åberg, & Jan Erik Österberg, ”Litteraturkritik i borgarklassens tjänst”, *BLM* nr 3, 1969, där författarna bl.a. vill demonstrera hur borgerliga kritiker flyr ”från romanens diskussioner om samhälle och politik till romanen som självändamål”.

³⁰ Jesper Svenbro, ”Kritiska seminarier för studier av slaveriet under antiken”, *Häftet för kritiska studier*, nr 4, 1969.

³¹ Emma Isaksson, *Kvinnokamp: synen på underordning och motstånd i den nya kvinnorörelsen*, Atlas, Stockholm, 2007, s. 49.

liknande sätt som den marxistiska teorin skapade möjligheter under åren runt 1968.³²

Summerande intryck och vägar att gå vidare

Unga Filosofer i Stockholm var först ut i Sverige, redan 1965, med att starta upp och samordna informella institutionsgrupper och kritiska seminarier. I en andra etableringsvåg, från 1968, var Studerande för ett demokratiskt samhälle (SDS) en särskilt pådrivande kraft. Etableringen av de 106 informella institutionsgrupper som vi hitintills har ringat in var kraftigt koncentrerade till åren 1968 och 1969. Efter en blygsam upptakt 1967, nådde de nystartade seminarierna sin kulmen redan året därpå för att då också inleda en noterbar nedgång, som blev brant efter 1969. Att den svenska staten reagerade blixtnabbt på det uppblåsande studentmissnöjet i slutet av maj 1968, genom att proaktivt redan tidigt i juni 1968 introducera en försöksverksamhet med ökat studentinflytande (*Försöksverksamhet med nya former för samarbete mellan lärare och studenter* eller FNYS), lyfte vi fram som en viktig extern förklaring till varför nyetableringen av institutionsgrupper stannade av tvärt 1969. Incitamenten för självorganisering i den här typen av autonoma grupper minskade när det blev klart att dörrarna till institutionsstyrelserna hade börjat öppnas. Även krafter inom den radikala rörelsen kunde bidra till att förklara nedgången i nyetableringen av självorganiserade institutionsgrupper. År 1969 blev en brytpunkt inom den politiska vänstern i Sverige. Dels började studenten förlora ställning som politiskt subjekt i kampen (arbetarklassen och den traditionella klasskampen blev viktigare). Dels började de direktdemokratiska mötesidealerna förlora ställning som den ideala organisationsmodellen (kommunistiska organisationer och partier blev viktigare). Att institutionsgrupperna faktiskt blev framgångsrika på många institutioner kastar också ett förklarande ljus över nedgången i nyetableringen: där grupperna fick igenom sina förslag på nya undervisningsmetoder, demokratiska beslutsstrukturer, uppdaterade litteraturlistor minskade behovet av fortsatt kamp på dessa fronter.

De kritiska seminariernas etableringsfas var alltså starkt koncentrerad till åren 1968 och 1969. I vilka miljöer – universitetsorter och universitetsämnen – hade de sitt centrum? Grovt sett började etableringsvågen i mindre skala 1967 i Stockholm och Uppsala och nådde en topp år 1969 i Lund, varefter den snabbt ebbade ut. När vi lämnade fågelperspektivet och undersökte olika universitetsmiljöer blev det tydligt att det framför allt var kring samhällsvetenskapliga och

humanistiska ämnen som de självorganiserade grupperna bildades. Tvärvetenskapligt och/eller tematiskt sammansatta grupper och seminarier var också någorlunda vanliga. Vi lyfte också fram ett knappt tiotal universitetsämnen kring vilka särdeles många informella institutionsgrupper och kritiska seminarier bildades på olika håll i Sverige, bland dem det ämne som i dag heter Litteraturvetenskap. För att också ge en mer konkret bild av hur den vardagliga kritiska verksamheten kunde se ut gjorde vi slutligen ett djupdyk och jämförde studieverksamheten organiserad av institutionsgrupper i just Litteraturvetenskap, på några svenska universitetsorter.

Litteraturvetenskapen hör till de ämnen där de kritiska seminarierna lämnade tydligast spår i disciplinens historia. Dels ifråga om den praktiska litteraturkritik som bedrevs, dels och kanske framförallt för den roll man hade i att öppna upp teorireceptionen inom ämnet under sjuttioalet. En tentativ slutsats man kan dra utifrån studiet av dessa seminarier är att alliansen mellan studenter och yngre lärare var av avgörande betydelse för att institutionsgrupperna skulle förmå vinna inflytande över undervisning och forskning vid institutionerna.

Mycket forskning återstår att göra i projektet. Parallellt med fortsatta intervjuer med forna kontaktpersoner för institutionsgrupper, inte sällan etablerade akademiker i det ämne som de kritiska seminarierna relaterade till åren kring 1968, har vi bland annat tänkt göra systematiska jämförelser av litteraturlistor, de informella institutionsgruppernas favoritlitteratur ställd mot de etablerade universitetsinstitutionernas. Det är ett konkret sätt att lära mer om vilka avtryck det sena 1960-talets kritiska seminarier skulle sätta i universitetsvärlden under loppet av 1970-talet. Forskningen fortsätter också i ett pågående avhandlingsarbete av Alexander Ekelund. Den studien, som fokuserar tidskriftsmiljöerna *Zenit* och *Häftena för kritiska studier*, behandlar de radikala studenternas inträde på det akademiska fältet och studerar betydelsen av de symboliska tillgångar och teoretiska verktyg som tillägnats under den politiska radikaleringen, för att förstå teoretiska skiften inom samhällsvetenskaper och humaniora.

□

³² Ekelund, *op.cit.*, 2011, s. 43 ff.

Alexander Ekelund

Doktorand i utbildningssociologi. Verksam inom SEC (forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi).

Martin Gustavsson

Forskare. Verksam i Stockholm vid Score (Stockholm Centre for Organizational Research), SIR (The Stockholm School of Economics Institute for Research) och inom SEC (forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi).

Abstract

This text explores the Critical Seminars organized at Swedish universities in the years around 1968, that is to say seminars that were self-organized by left-wing students outside of the regular curriculum. For many student radicals this was where the real university formation took place, and these seminars functioned as an important arena for reception of international Marxist and structuralist theory. There is surprisingly little research on this type of seminars, in Sweden as well as internationally, even though this type of everyday basic activities probably had greater lasting effect in the academic landscape than the outbursts of university occupations and demonstrations more commonly associated with "1968". We highlight 106 groups that were established at the universities during the period 1967–1974. Most groups were formed around institutions in social sciences and the humanities and were established in the years 1968 and 1969. In the final part of the text we offer a more concrete insight into these activities by comparing the critical study activities in different departments of Comparative Literature.

Keywords

Critical seminars, student movement, 1968, reception of theory, Marxism, comparative literature, university reforms.

Referenser

Tidningar och tidskrifter

- Aktion*, 1969–1970.
Brand, 1965–1967.
Clarté, 1965–1971.
Ergo, 1967–1971.
Gaudeamus, 1968–1971.
Göteborgske spionen, 1967–1971.
Häftan för kritiska studier, 1968–1975.
Kommentar, 1968–1971.
Kvinnobulletinen, 1971–1973.
Lundagård, 1967–1971.
Marxistiskt Forum, 1965–1970.

- Organ – Göteborgar'n*, 1969–1970.
SDS-Bulletinen, 1968.
SDS-information, 1968.
Socialistisk debatt, 1967–1968, 1971.
27-maj Bulletin, 1968.
Zenit, 1965–1973.

Intervjuer

- Tomas Forser, 2012-02-06 (per mail).
 Birgitta Holm, 2012-02-16.
 Hans Magnusson, 2010-09-12 (per mail).
 Per Sundgren, 2010-09-24 (per mail).

Litteratur

- Adolfsson, Eva, Ulf Eriksson & Birgitta Holm, "Anpassning, flykt, frigörelse. Barnboken och verkligheten", i Maria Bergom-Larsson (red.), *Svensk socialistisk litteraturkritik*, Gidlund, Stockholm, 1972.
- Arrias, John, Tomas Forser, Lars Fyhr, Börje Åberg & Jan Erik Österberg, "Litteraturkritik i borgarklassens tjänst", i *BLM*, nr 3, 1969a.
- Arrias, John, "Institutionsgruppen i litteraturhistoria", i *Häftan för kritiska studier*, nr 6, 1969b.
- Aspelin, Kurt, "Debatten om realismen: Det är bara en början", i *Ord & Bild*, nr 3, 1971.
- Bengtsson, Margot "Det politiska är personligt", i Kim Salomon & Göran Blomqvist (red.), *Det röda Lund. Berättelser om 1968 och studentrevolten*, Historiska media, Lund, 1998.
- Bergom-Larsson, Maria (red.), *Svensk socialistisk litteraturkritik*, Gidlund, Stockholm, 1972.
- Bjereld, Ulf & Marie Demker, *I Vattumannens tid? En bok om 1968 års auktoritetsuppror och dess betydelse i dag*, Hjalmarsson & Högborg, Stockholm, 2005.
- Ekdahl, Lars, "Att konstruera en vänster", i *Häftan för Kritiska Studier*, nr 3, 1997.
- Ekelund, Alexander, "Julia Kristevas genomslag i Sverige – fransk feminism som symbolisk tillgång i litteraturkritikens fält", Opublicerad forskningsrapport, 2011.
- Fickadvokaten. Del 1, I kontakt med polis och domstol*, Institutionsgruppen Socialistiska jurister i Lund, Lund, 1972.
- Fleming, Daniel & Kjell Nilsson, "Studentinflytande – en historisk återblick", i Kjell E. Eriksson (red.), *Årsbok. 1996. Från seminarium till storinstitution. Sociologi i Lund 1947–1997*, Sociologiska institutionen, Lunds universitet, Lund, 1997.
- Horn, Gerd-Rainer, *The spirit of '68. Rebellion in Western Europe and North America, 1956–1976*, Oxford University Press, Oxford, 2007.
- Högskoleverket, Rapport 2006:3 R, *Högre utbildning och forskning 1945–2005 – en översikt*, Högskoleverket, Stockholm, 2006.
- Isaksson, Emma, *Kvinnokamp. Synen på underordning och motstånd i den nya kvinnorörelsen*, Atlas, Diss. Stockholm: Stockholms universitet, Stockholm, 2007.
- Jern, Stefan, "Gudmund Smith – examinatoren, seminarieledaren och handledaren. Några glimtar från 1960-talets slut på Psykologen i Lund", i Sven Ingmar Andersson, Ingegerd Carlsson & Per Johnsson (red.) *Kreativitet och mognad. Festskrift tillägnad Professor Gudmund Smith på 90-årsdagen den 29 januari 2010*, Institutionen för psykologi, Lunds universitet.
- Josefsson, Sven-Olof, *Året var 1968. Universitetskris och studentrevolt i Stockholm och Lund*, Historiska institutionen, Göteborgs universitet, Göteborg, 1996.
- Klartext. Marxistisk litteraturkritik*, 1. uppl., utgiven av Kritiska seminarier vid Litteraturvetenskapliga institutionen i Göteborg, Författarförlaget, Göteborg, 1972.
- Lindroth, Sten, *Uppsala universitet 1477–1977*, Uppsala universitet, Uppsala, 1976.

- Lundberg, Svante, *Sextioåttor. Studie av en politisk generation*, Symposion, Stockholm, 1993.
- Marxistiska litteraturgruppen, ”Brecht/Lukács och en marxistisk litteraturteori”, i *Ord & Bild*, nr 2, 1971.
- Nordenstam, Anna, ”Karin Westman Bergs könsrollsseminarium pionjäråret 1967–68”, i *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, nr 4, 2005.
- Nordin, Svante, ”Den (o)roliga tiden i Lund med röda stollar och pansarfordon”, i *Svenska Dagbladet*, den 15/6 1998.
- Osign ”Rapport: Litteraturvetenskap i Göteborg”, i *Häftan för kritiska studier*, nr 6-7 1972.
- Olsson, Tom, ”Litteraturhistoria”, i *Häftan för kritiska studier*, nr 1-2, 1968.
- Olsson, Tom, ”Institutionsgruppen i litteraturhistoria”, i *Häftan för kritiska studier*, nr 4, 1968.
- Salomon, Kim, *Rebeller i takt med tiden: FNL-rörelsen och 60-talets politiska ritualer*, Rabén Prisma, Stockholm, 1996.
- Säfve, Torbjörn, *Rebellerna i Sverige. Dokumentation, kritik, vision*, Författarförlaget, Göteborg, 1971.
- Westman Berg, Karin (red.), *Könsroller i litteraturen från antiken till 1960-talet*, Prisma, Stockholm, 1968.
- Witt-Brattström, Ebba, *Å alla kära systrar! Historien om mitt sjuttioal*, Norstedt, Stockholm, 2010.

Appendix 1. Institutionsgrupper och kritiska seminarier inom olika fakulteter och ämnen, 1967–1974

Fakultet och ämnen	Antal	Procent
Samhällsvetenskaplig fakultet	[39]	[37]
Ekonomi	9	8
Antropologi/Etnologi	6	6
Sociologi	5	5
Statsvetenskap	4	4
Pedagogik	4	4
Övriga	11	10
Humanistisk fakultet	[32]	[30]
Språk	12	11
Historia	6	6
Filosofi	5	5
Konstvetenskap/Konsthistoria	5	5
Litteraturvetenskap/Litteraturhistoria	4	5
Övriga fakulteter	[19]	[18]
Teologisk fakultet (Teologi, Religionshistoria)	2	2
Juridisk fakultet (Juridik)	2	2
Teknisk-naturvetenskaplig fakultet (Arkitektur, Teknik)	2	2
Naturvetenskaplig fakultet (Naturgeografi, Biologi, Kemi, Matematik)	10	9
Medicinsk fakultet (Medicin)	3	3
Tvärinstitutionell	[16]	[15]
Tvärvetenskapligt/Tematiskt	16	15
Summa	106	100

Källa: se figur 1.

Anmärkning: I tabellen har vissa ämnen slagits ihop. Historia (3 institutionsgrupper), Idéhistoria (2 institutionsgrupper) och Nordisk fornkunskap (1 institutionsgrupp) redovisas under rubriken ”Historia”. Ämnen Nationalekonomi (3 institutionsgrupper), Ekonomisk historia (4 institutionsgrupper), Ekonomisk geografi (1 institutionsgrupp) och ekonomutbildningen vid Handelshögskolan i Göteborg (1 institutionsgrupp) redovisas under den gemensamma rubriken ”Ekonomi”.